

vá—Jiříčková, 1979, s. 296), príp. zdôrazňujú nesystémovosť zložiek meta-roviny (Mareš, 1983, s. 125) Niektorí lingvisti relativizujú hranice metajazyka, metareči a metatextu uprednostňujú pragmatické hľadiská v priebehu verbalizácie a uvažujú o metakomunikačnom vyjadrení (Nábělková, c. d.), resp. o metajazykovom či metatextovom vyjadrení (Mareš, c. d.)

V Solženicynovom *Súostroví GULAG* okrem základných funkcií tohto žánru (byť faktograficky presným a dramaticky prísny) sa výrazne exponuje bytostne-všeľudský a duchovno-nadčasový rozmer existencie človeka. Zdá sa preto výhodnejšie uvažovať nie o metakomunikačnom vyjadrení (evokuje totiž relatívne „čistý“ kompozičný pôdorys umeleckého diela), ale o metatexte, príp. o metatextovom vyjadrení. Nazdávame sa, že takto možno komplexnejšie uchopiť (Solženicynov) text ako osobitý súbor obsahovotematických a ideovo-estetických prvkov a zložiek. Súbor sa pritom manifestuje prostredníctvom súhry jazykových (zreteľnejších, „explicitných“) a kompozičných (skrytejších, „implicitných“) prostriedkov. Ostro kontúrovana pragmatická stránka podporuje prekrývanie až identickosť oboch skupín metodologicky naznačiť metatextovú líniu niekedy jednoducho nie je možné. Podobný problém vzniká aj pri pokusoch o ohraničenie explicitného (E) a implicitného (I) metatextového vyjadrenia (MtV).

Základná funkcia diela — hodnoverne zvýrazniť autorov odstup od teoretických poučiek, ale aj konkrétnych prejavov (stalinského) represívneho mechanizmu — vplýva aj na MtV v *Súostroví GULAG*. Funkčne zvýraznené MtV vytvára jazykovo-kompozičný pôdorys 19. kapitoly 2. dielu (*Vazni ako národ*, podtitul *Etnografická štúdia Fana Fanyča*, slov. vydanie 1991, s. 275—291). Autor utvoril fiktívny vedecký žánr, aby na ploche kapitoly podal karikajúcim, parodizujúcim spôsobom spoločensky/ľudsky tragické svedectvo o živote v „nápravno-pracovných taboroch“. Devätnásta kapitola môže slúžiť ako hyperštylizovaná synekdocha, pretože pars pro toto odhaľuje autorske postoje, úvahy a motívy, ale aj jazykovo-kompozičné prostriedky a postupy celého diela.

Kapitola, ktorá je predmetom našich úvah, by za istých okolností mohla fungovať aj samostatne. Autor v nej totiž ešte viac oslabil beletristicko-estetizujúce zložky typické pre „klasické“ umelecké texty a znásobil líniu non-fiction. „Štúdia“ nesie všetky základné štrukturálne obsahovo-formálne znaky „svojho“ žánru: predmet „vedeckého skúmania“, „vedecká“ metodológia — vytýčenie „hypotéz“, ich „argumentácia“, vnútorné členenie do podkapitol, nasadenie rámcových zložiek, poznámkový aparát, odkazy na literatúru, citovanie, grafika textu a pod.

Štylizovaný nástup línie non-fiction a funkčné prelínanie vlastného textu s metatextom sa otvorene prejavuje už v podtitule kapitoly a v uvedených častiach: autor, ktorý sa skrýva pod bizarným pseudonymom Fan Fanyč či

v texte — Kópor Paradajkovič, je „vedec priťahovaný záhadnosťou domorodého plemena, osídľujúceho Súostrovie, (ktorý) podnikol dlhú vedeckú služobnú cestu a zozbieral bohatý materiál“ (Solženicyn, 1991, s. 275). Toto iniciálne MtV (porov. Mayenowa, 1979, s. 284) upriamuje čitateľovu pozornosť na fakt, aby pri ďalšom sledovaní textu neustále počítal s výskytom MtV, príp. aby sa mohol sám na tvorbe a riadení MtV aktívne zúčastniť. Tento kľúčový výstavbový princíp okrem toho, že aktivizuje čitateľa, umožňuje aspoň naznačiť hranice medzi E a I MtV.

Hoci autor v predchádzajúcich častiach faktograficky presvedčivo predstavil život táborových spoločenských skupín, najprv sám seba a potom aj svojho čitateľa utvrdzuje v domnienke, že ešte „asi nepovedal všetko“. V popredí prvotného textu 19. kapitoly pod vplyvom metatextových mechanizmov sa „zľahčene“ odkrývajú základné prejavy existencie ostrovnej komunity, aby sa (na základe princípu „negovania negácie“) vyhranil ich skutočný (živočíšny, fyzický či bytostný) rozmer bezvýchodiskovosť situácie, beznádej, bezprávie, teda ponížovanie ľudskej dôstojnosti ako princíp „Etnografovi“ však nemožno prisúdiť len „objektívizujúce“ registrovanie faktov. Prostredníctvom MtV sa do kapitoly vkomponúva leitmotív — prirodzená túžba po zmene nepriaznivých pomerov. Tento základný motív sa exponuje — pravda, prostredníctvom iných jazykovo-kompozičných prostriedkov a postupov MtV — vo všetkých, viac-menej príbuzných dielach s motívmi trestanecko-táborovej proveniencie: za všetkých autorov spomeňme aspoň Ginzburgovú, Grossmana, Rybakova, Slobodníka, Šalamova, ale aj Chartiera (Motýl).

Princíp „negovania negácie“ v 19. Solženicynovej kapitole (ak ho schematicky naznačíme ako vertikálny či horizontálny matematický súčin) vždy umocní hlavnú pragmatickú orientáciu diela — analýzu represívneho mechanizmu.

Objekt textotvorného procesu	Metatext	Recepcia objektu cez metatext	PRAGMAT VEKTOR
□	×	+	= □
×	×	×	= +
+	×	□	= □
=	=	=	= +
□	×	□	= +
□	×	□	= +
□	×	+	×